Sociala styrningsformer och antidopningspolicy – en rättssociologisk forskningsstrategi tillämpad på antidopningsarbetet inom idrotten[1]

David Hoff
Idrottsvetenskap, Malmö högskola

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652–7224) 2004-11-23

Copyright © David Hoff 2004. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Inledning

Dagens dopningsforskning är i stor utsträckning medicinskt orienterad. Förenklat kan man säga att den medicinska forskningen fokuserar två problem: dels undersöks medicinska effekter av dopningspreparat, dels försöker man ta fram kunskap om nya tekniker för att upptäcka dopningspreparat (Houlihan, 2002). Detta är självklart viktig kunskap, men idag ställer sig idrottens antidopningsorganisationer i synnerhet följande frågor: varför dopar individer sig? Och hur kan dopningen stoppas? Den senare frågan bottnar i det faktum att antidopningsarbetet ständigt påminns om brister i styrningen via nya dopningsavslöjanden.[2] Dessutom brottas idrottssamfundet med en allmän skepsis i samhället mot idrottens topprestationer – man frågar sig när någon vunnit en tävling: ”var hon eller han dopad…?”

Detta är frågor som inte besvaras av den medicinska forskningen, och det är den inte heller skickad att göra. Det handlar i grunden om samhälls- och beteendevetenskapliga frågeställningar, och dessa undersöks rimligen mest adekvat inom dessa forskningsdiscipliner. Det förslag som följande artikel argumenterar för är att lägga en rättssociologisk ansats på problematiken, men också en ansats som har tvärvetenskapliga ambitioner, där sociologisk, beteendevetenskaplig och historisk forskning spelar huvudroller. Medicinsk och farmakologisk forskning fungerar som reliefer, att förhålla sig till.

Utifrån denna vetenskapliga utgångspunkt avser jag i denna artikel att beskriva ett antal forskningsingångar via en rättssociologisk forskningsdesign som i huvudsak går ut på att problematisera och analysera själva antidopningsarbetet, eller för att använda en mer internationell term, antidopningspolicyn. I begreppet antidopningspolicy innefattas den reglering som finns avseende dopning, nationellt och internationellt, samt inom idrotten och i

övriga samhället, samt även andra åtgärder som utbildning, information etc. Fokus ligger således på idrottens antidopningspolicy, eller uttryckt med rättssociologisk terminologi, idrottens styrning.

För att förstå styrningsproblemen måste dessa analyseras i en social kontext, och att undersöka vilka sociala processer som påverkar beteenden i relation till dopning blir därför viktigt, och denna kunskap utgör baskunskap att relatera styrningsproblematiken till. I detta sammanhang kommer man även in på legitimitetsaspekten, som handlar om att analysera de sociala styrningsformerna i relation till de styrdas accept av styrningen (Stjernquist, et al, 1971).[3]

Sociala processer och sociala styrningsformer – sociologins och rättssociologins potentiella bidrag till forskningen om dopning

I en attitydundersökning av svenska folkets syn på dopning, genomförd av Riksidrottsförbundet (i fortsättningen RF) hösten 2003, svarade 94 procent att de var helt emot dopning inom idrotten. Samtidigt trodde hela 27 procent att mer än en tiondel av de svenska elitidrottarna är dopade (RF, 2004). Vidare anser 96 procent att det är viktigt att arbeta mot dopning, och en stor andel har uppfattningen att antidopningsarbetet inte är särskilt framgångsrikt (RF, 2003). Häri ligger självfallet viktiga problem för idrotten att lösa: det finns å ena sidan ett samhälleligt motstånd mot dopning, och å andra sidan finns en utbredd uppfattning om att många idrottare är dopade. Hela 22 procent tror att en idrottare måste vara dopad för att kunna tillhöra världseliten (RF, 2003).[4] I förlängningen kan denna motsättning urholka idrottens legitimitet i samhället. Intresset för idrotten riskerar att minska, statens och samhällets ekonomiska och moraliska stöd för idrotten kan komma att undermineras när idrotten inte längre bygger på höga etiska värden, där hälso- och fairplay-aspekterna sannolikt är de viktigaste, åtminstone i relation till dopning.

Mot bakgrund av RF:s undersökning och den allmänna dopningsdebatten kan följande premiss uppställas: att dopa sig är ett beteende som ska förändras. Normen att dopning är förbjudet finns redan, men den fungerar inte. Vi vet av erfarenhet att det förekommer ett inte obetydlig dopningsbruk inom idrotten; elitidrottare åker fast i kontroller, och det förekommer vittnesutsagor (dock inte alltid bevisade) som bekräftar detta. Exakt hur stort problemet är går inte att fastslå, men att det är för stort anser uppenbarligen många.[5] Det finns även en allmän misstänksamhet mot antidopningsnormens genomslag i idrottskollektivet.

För att få stopp på dopningen krävs framtagandet av mycken kunskap och många olika insatser. De medicinska och naturvetenskapliga fälten kan endast bidra med en delmängd till dessa behov, t ex kan man utveckla kunskap och metoder om hur dopningspreparat upptäcks i kroppen. Den naturvetenskapliga kunskapen är dock ej tillräcklig. Vi behöver även utveckla kunskap om *varför individer dopar sig*, trots t ex risken att åka fast. Förståelsen av detta är självfallet viktig i utvecklandet av en effektiv antidopningspolicy. Denna beteendevetenskapliga ingång i problematiken behöver kompletteras med en sociologisk utgångspunkt. Det innebär att inte enbart utgå från enskilda individers motiv till att

använda dopningspreparat, och att inte heller enbart utgå från individuella rationaliseringar (och efterrationaliseringar) av bruket. Även sociala processer, som i grunden påverkat individernas motiv och handlingar, måste blottläggas.

Den sociologiska forskningen om dopning är klart begränsad och behöver utvecklas kring frågeställningen: *Vilka sociala processer ligger bakom utvecklingen av dopning?* Häri behövs undersökningar av olika sociala, historiska, politiska och ekonomiska faktorer som påverkat framväxten av dopningsbruket och dopningsproblematiken. Denna kunskap är dock ur ett styrningsperspektiv inte heller den tillräcklig, om man vill få reda på varför dopningsbruket fortsätter trots att det finns förbud mot det. Det behövs även kunskap om själva antidopningsarbetet eller om de olika sociala styrningsformer som används mot dopningsbeteendet. Inom idrotten är det främst införandet av normer och kontrollapparater med tvångsinstrument som används.

Inom rättssociologin studerar man bl a varför lagstiftning, som är en av flera sociala styrningsformer, inte fungerar i praktiken.[6] Att inte fungera kan betyda att lagen inte får avsedd effekt (t ex att få bort dopningsbruket), att man inte följer lagen, att inte lagen tillämpas av myndigheterna eller att lagen saknar legitimitet (accept i samhället). Professorn i rättssociologi Per Stjernquist diskuterade på 1960-talet rättssociologins bidrag till vetenskapen i form av studier och analyser av sociala styrningsformer. Ämnet rättssociologi har alltsedan dess födelse i början av 1900-talet, som brukar kopplas till Eugene Ehrlich, handlat om varför lagstiftning, som är en social styrningsform, inte fungerar i samhället, varför en lagstiftningen inte följs eller varför den inte ger de avsedda effekter som är officiellt uppställda av lagstiftaren. Ehrlichs svar på denna fråga var att den ”skrivna rätten” – av staten (eller t ex kejsaren) stiftade lagar – inte stod i samklang med den ”levande rätten” – samhällets eller gruppers moraluppfattning och normsystem. Människorna följde sina egna normer och inte de skrivna lagarna (Ehrlich, 1913/1936; Stjernquist & Widerberg, 1989).

Om vi ska förstå varför idrottare fortsätter att dopa sig, trots att förbud finns, måste vi analysera de sociala styrningsformerna: Vad finns det för eventuella problem i dessa? Detta forskningsfält, liksom det sociologiska, är dåligt undersökt. De relevanta frågorna blir: *Hur ser dagens styrning ut när det gäller dopning?* samt: *Vilka problem finns i de sociala styrningsformerna?*

Vad vet vi hittills? En rättssociologisk inventering av kunskapsläget

Innan den rättssociologiska forskningsdesignen specificeras ytterligare redovisas först samhälls- och beteendevetenskapliga forskning som redan finns och som kan vara användbar och lämplig att bygga vidare på. Den samhälls- och beteendevetenskapliga forskningen är klart begränsad. Det finns en hel del beteendevetenskaplig forskning om dopningsproblematiken i samhället, i huvudsak utanför elitidrotten. I dessa fall handlar det nästan uteslutande om bruk av anabola androgena steroider (AAS), som idag är ett kriminaliserat dopningsbruk.[7] Detta bruk undersöks främst i relation till annan missbruksproblematik i samhället. Forskningen bedrivs vanligen av missbruksforskare som socionomer, psykolo-

ger och andra beteendevetare, inklusive psykiatriker och rättsmedicinare (Hoff & Carlsson, 2004). De frågar sig t ex: Varför dopar individer sig? Finns det samband mellan bruket av dopning och bruket av andra droger? (Se t ex: Hibell, et al, 1995; DuRant, et al, 1997.)

Tittar vi på orsaker till varför idrottare dopar sig utanför idrotten diskuteras psykologiska förklaringar, t ex har enskilda dopare vittnat om att de haft en dålig självkänsla, varit mobbade och därför börjat bygga upp sin kropp med hjälp av AAS. Detta för att skaffa sig styrka och bättre utseende samt för att sätta sig i respekt hos sin omgivning (Helling, 1994; Porcerelli, et al, 1995; Schwerin, et al, 1996; Peters, et al, 2001; Wright, et al, 2001). Andra incitament handlar om ”strategiskt bruk”[8] av anabola steroider i samband med kriminella handlingar (FRN, 1994; Moberg, 1995). Det har påtalats en ökning av AAS-bruk på fängelser (Pope, et al, 1996; Isacsson, et al, 1998; Altenberg, et al, 1997). Det finns exempel på hur dopningspreparat funnits med i bilden då pojkvännen misshandlat eller mördat flickvännen (FRN, 1994).

Ett sociologiskt perspektiv

Den brittiske sociologen Ivan Waddington har börjat undersöka den ovan diskuterade sociologiska frågeställningen, om vilka sociala processer som ligger bakom framväxten av dopningsfenomenet. Waddington studerar det idrottsliga sammanhanget. Han lyfter fram två sociala processer som han menar tillsammans påverkar framväxten av dopning. Den ena processen benämns ”the medicalisation of sport” (jfr, Kryger Pedersen, 2003), som är en del av en större generell social process – ”the medicalisation of life”. Den andra processen, som egentligen är flera sociala processer, ”förändrade förutsättningar för idrotten” på grund av ekonomiska och politiska faktorer (Waddington, 2000).

Waddington diskuterar härvid den sociala process som innebär att medicinen fått ett allt större utrymme i vårt samhälle. Fler tillstånd betraktas som sjukdom och fler mediciner utvecklas för att bota sjukdomar. Medicinens roll i samhället har ökat under 1900-talet, och denna utveckling påverkar även idrotten. Idrottsmedicinen är idag ett viktigt inslag i den professionella idrotten. Den idrottsmedicinska utvecklingens betydelse för framväxten av dopningsfenomenet belyser Waddington med tre historiska fall. Det första handlar om dopningsanvändningen i det forna kommunistiska öst. Efter kommunismens fall har det avslöjats att stater organiserat dopningsanvändningen inom idrotten. Det utvecklades dopningsmedel och dessa administrerades till så unga som sjuåriga ungdomar (Waddington, 2000). Waddington (2000:144) menar att även om staten stod bakom denna utveckling, för att vinna politisk prestige i omvärlden, så är läkarnas betydelse oomtvistlig: ”…it is the case that the drugs were provided by the state, and that all aspects of the athletes’ development, *including those relating to the administration of drugs, were supervised and monitored by specialists in sports medicine.”*

Det andra fallet handlar om utvecklingen av testosteron i USA. Länge misstänkte man i väst att vissa öststater tog hjälp av dopningspreparat i kampen på idrottsarenan. Det amerikanske OS-lagets läkare fick detta bekräftat i Moskva-mästerskapen 1956, då han kom över testosteron. Detta preparat prövade han på sig själv och utvecklade preparatet tillsam-

mans ett amerikanskt läkemedelsföretag – resultatet blev det kända dopningspreparatet Dianabol.

Det sista fallet rör utvecklingen av bloddopningsmetoden. Denna metod studerades av en svensk läkargrupp under 1960-talet. Länge fanns det ingen kritik inom läkarkåren mot denna typ av studier. Så sent som 1976 fanns det enligt Waddington (2000) inga etiska reservationer i den medicinska litteraturen kring denna typ av forskning.

Samtliga dessa fall visar att idrottsmedicinen och enskilda läkare har haft betydelse för dopningsframväxten. Waddington (2000) menar att dopningsutveckling underblåsts av ytterligare några faktorer. Dessa är: amatörideologins borttynande och möjligheten att få materiell belöning för sitt idrottande, politiseringen av idrotten, vilken skapar drivkrafter för att vinna till varje pris, samt kommersialiseringen av idrotten. Dessa faktorer har ökat insatserna i idrotten. Det har blivit viktigare att vinna.

Juridiska perspektiv på styrning

Forskning om styrning av dopningsbeteenden och forskning om problem med styrning är begränsad och behöver breddas och utvecklas. Den styrningsforskning som existerar idag, relaterat till dopning inom idrotten, är främst juridisk/rättsvetenskaplig forskning, som behandlar de olika regel- och kontrollsystem som finns i anslutning till dopningen. I juristen John O'Learys (red) bok *Drugs and Doping in Sport – Socio-Legal Perspectives* skriver flera juridiska forskare och praktiskt arbetande jurister inom idrotten om de olika regelsystemen kring dopning. Styrningen är ett fält som är mycket komplicerat och svårt att beskriva. Det finns en mängd styrningsproblem, som t ex motstridiga kontrollsystem, som behöver beskrivas och analyseras. Den kunskap som man härvid kan få fram utgör en förutsättning för byggandet av en effektiv och rättssäker antidopningspolicy.

Det finns ett antal regleringssystem i anslutning till idrotten och dopningsproblematiken. De viktigaste är: *idrottens självreglering, nationella regeringar* och *civila domstolar* (Foster, 2001). Den idrottsliga självregleringen innebär att idrottsliga organ beslutar i fall av dopningsbrott. Nationella regeringar har börjat involvera sig mer i dopningskontrollen. Dels intervenerar man i den idrottsliga kontrollapparaten, som när franska staten genomförde dopningskontroller under Tour de France 1998. Dels har man börjat arbeta mot dopning som uppmärksammas allt mer i samhället utanför idrotten. Ett viktigt instrument är naturligtvis lagstiftning.

Vanliga diskurser kring antidopningspolicy är följande:

- den konstitutionella diskursen
- kontraktsdiskursen
- diskursen om kriminalitet och diskursen om straff
- rättssäkerhetsdiskursen
- den arbetsrättsliga diskursen
- den etiska diskursen
- den medicinska diskursen, samt
- den naturvetenskapliga diskursen (Foster, 2001).

Den *konstitutionella diskursen* bygger på synen att idrotten är ett autonomt och självregle-rande system. Idrotten står ovanför statlig och rättslig intervenering. Idrotten är mycket mån om sin självstyrelse, och vill själv kontrollera dopningsproblemet inom idrott. Denna inställning har kritiserats från juridiskt håll, och i realiteten har inte stater och domstolar fullt ut erkänt idrottens självstyrelse (Foster, 2001).

Betydelsen av *kontraktsdiskursen* är att idrottens autonomi bygger på en privat avtals-rättslig konstruktion. Den enskilde idrottsutövaren går in ett avtal med sin idrottsförening som i sin tur har ett avtal med sitt nationella förbund som är avtalsmässigt bundet med landets högsta idrottsorgan (i Sverige: RF). Det nationella förbundet har en avtalsmässig relation med det internationella idrottsförbundet. Denna konstruktion innebär att idrottsut-övaren genom sitt kontrakt med föreningen också har ingått avtal med de olika idrottsliga instanserna, och det innebär att om idrottaren bryter mot de gemensamt överenskomna regler som finns, t ex dopningsregler, så kan personen erhålla en sanktion på grund av avtalsbrott. Idrottsutövaren kan bli avstängd och utesluten ur den privata och frivilliga idrottsgemenskapen.

Utifrån *diskursen om kriminalitet* betraktar man dopning inom idrotten som brott mot en idrottslig brottskatalog (jfr straffrätten). Den som bryter mot straffreglerna är kriminell och skall straffas. Det finns en tro på att straffet är ett effektivt styrningsinstrument. Denna syn bygger på *diskursen om straff*, som är en rättsvetenskaplig diskussion om straffets betydelse. Man talar t ex om individualprevention (straffet avskräcker förövaren att begå nya brott) och allmänprevention (straffet skall avskräcka andra att begå brott).

I *rättssäkerhetsdiskursen* framhålls betydelsen av rättssäkerhet och allmänna rättsprinci-per (”rule of law” och ”natural justice”) i diskussionen om antidopningspolicy. Utifrån denna diskurs kritiseras synpunkterna om att idrotten är autonom. Foster säger exempelvis (2001:202 f):

> To intervene is not necessarily to deny autonomy and sovereignty to sporting federa-tions. To intervene is to contribute to the development to the discourses. To intervene is to regulate, but to regulate for a better sporting ‘rule of law’ and to overrule the rule of ‘sporting law’ as an uncontrolled, independent legal order. Private justice must always be publicly accountable.

Utifrån den *arbetsrättsliga diskursen* ifrågasätts idrottens självbestämmande avseende dopningsbrott. Det vanliga straffet vid brott mot idrottens dopningsregler är avstängning. Långa avstängningar av dagens professionella idrottare innebär i praktiken ett yrkesför-bud. Den arbetsrättsliga diskursen utgår från att denna typ av straff strider mot arbetsrätts-lig lagstiftning. Den *etiska diskursen* är en mycket omfattande och grundläggande diskus-sion inom dopningsforskningen. De flesta mer omfattande publikationer av forskning om dopning innehåller ett avsnitt om etiken bakom synen på dopning som oetiskt. De vanliga argumenten är att dopning strider mot idrottens fair-play och det är farligt för idrottarens hälsa. Den övervägande etiska ståndpunkten, som kommer fram i den vetenskapliga dis-kussionen, är *mot* dopning. Även om de etiska argumenten talar mot dopning finns det en

kritik av hållbarheten i argumenten (se t ex: Waddington, 2000; O'Leary, 2001; Houlihan, 2002).

Den *medicinska diskursen* poängterar hälsoriskerna med dopning. Den närliggande *naturvetenskapliga diskursen* är även den en medicinsk ingång till dopningsforskningen. Det handlar om vetenskapen om hur testmetoder kan utvecklas och förfinas. Forskningen kring testmetoder är ett prioriterat naturvetenskapligt område. Från samhällsvetenskapligt och juridiskt håll uppfattas denna diskussion nästan som helig – den är svår att ifrågasätta och diskutera utifrån andra perspektiv än det naturvetenskapliga (Foster, 2001).

När det gäller konkreta problem i dagens styrning av dopningen inom idrotten så är det t ex inte ovanligt att idrottsutövare som avstängts av idrottsliga organ drar sitt ärende till civila domstolar. De civila domstolarna uppmärksammar framförallt rättssäkerhetsaspekter i den idrottsliga tillämpningen. Mötet mellan olika regleringssystem leder till konflikter och ett osäkert rättsläge. Beslut i t ex idrottsliga instanser kan underkännas i civila domstolar. Idrottarna får på så vis inte helt tydliga normer att hålla sig till, vilket är ett tydligt styrningsproblem.

Problem i styrningen som tas upp i den (engelska) rättsvetenskapliga/rättssociologiska diskussionen är framförallt rättssäkerhetsaspekterna. Det finns en kritisk diskussion om principen om strikt ansvar, som tillämpas i den idrottsliga rättsordningen. Strikt ansvar betyder i dopningssammanhang att en idrottare har brutit mot dopningsreglerna om det har spårats dopningspreparat i idrottarens urin. De tillämpande organen behöver inte bevisa något uppsåt hos idrottaren. Rättsligt är det sällan som strikt ansvar förekommer, och risken med principen är att oskyldiga döms, t ex om någon preparerat idrottarens kost eller drickaflaska. För den idrottsliga kontrollapparaten skulle det dock i praktiken vara mycket svårt att ställa någon till svars för dopningsbrott om man måste bevisa uppsåt.

Proceduren kring dopningstesterna är något som är civilrättsligt känsligt. För att testerna skall ha ett bevisvärde gäller att de ansvariga kan visa att testet är utfört på rätt sätt, att det har förvarats på rätt sätt osv (jfr "chain of custody"). Detta är ett problem för individen som annars riskerar att bli dömd utifrån förstörda bevis, men det är även ett problem för idrottsförbunden som riskerar skadestånd om det visar sig att någon blivit avstängd på grund av tester som inte behandlats på ett tillförlitligt sätt. En sådan uppmärksammad konflikt är den mellan den brittiska medeldistanslöperskan Diane Modahl och brittiska friidrottsförbundet. Modahl friades från dopningsbrott på grund av att B-provet förvarats felaktigt. Hon stämde sedan det brittiska friidrottsförbundet på stora summor. Visserligen fick hon inte något skadestånd tilldömt sig, men det brittiska friidrottsförbundet gick i konkurs delvis på grund av de dyra processerna mot Modahl (McArdle, 2001).

Andra rättssäkerhetsaspekter som lyfts fram i forskningen är *rätten att bli underrättad om vad man är misstänkt för* – detta för att de misstänkte skall få en chans att försvara sig; *rätten att få bli hörd* – detta bl a för att den misstänkte skall kunna lägga fram bevis till sitt försvar, och för att i sitt försvar kunna presentera vittnen och experter; *rätt till juridiskt ombud* – en känslig fråga här är vem som skall stå för kostnaderna, den åtalade eller den anklagande. Det är viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt att en anklagad inte helt måste avstå från juridisk hjälp på grund av små ekonomiska möjligheter. Vidare är en viktig rättssäkerhetsprincip den *omvända bevisbördan* – det är inte den åtalade som skall bevisa sin

oskuld, utan det är den anklagande som skall bevisa den åtalades skuld ”bortom allt rimligt tvivel”. Inom dopning med principen om strikt ansvar kan det i praktiken bli den misstänkte som har att bevisa sin oskuld (Soek, 2001).

Ytterligare konflikter mellan de olika reglerande systemen finns kring arbetsrätten (jfr den arbetsrättsliga diskursen): Har idrottens tillämpande organ rätt att ge idrottare ”yrkesförbud”? Även idrottens ”brottskatalog” (förbjudna substanser och metoder) ifrågasätts. Det finns en formulering i IOC:s dopningsregler som förbjuder, inte bara kända dopningspreparat, utan även ”liknande substanser”. Ur rättssäkerhetssynpunkt får det inte finnas några tveksamheter kring vilka beteenden som är förbjudna (Foster, 2001).

Diskuterade lösningar på styrningsproblemen

Regleringsproblemen är, som det visats i forskningen, många, och möjligheterna att utveckla en effektiv antidopningspolicy verkar vara begränsade. Åtminstone är det den slutsats som O’Leary drar (2001:9):

> I conclude that the present system can never be philosophically acceptable and the law can never provide a satisfactory remedy. The most satisfactory way of dealing with doping in sport is to allow competitors the freedom to use doping techniques.

O’Leary menar att problemen är för stora för att det skall kunna genomföras en effektiv antidopningspolicy. Istället anser han att dagens styrning ställer till fler problem än den löser. Avskaffar man dopningsregleringen inom idrotten kunde dopningen ske med insyn av medicinsk expertis. Hälsoriskerna kunde minskas genom att idrottare får hjälp att välja de minst farliga preparaten. O’Leary ifrågasätter de etiska skälen mot dopning och anser att dopningsregleringen strider mot grundläggande liberala principer om att individer själva har rätt att bestämma över sina liv, så länge ingen annan blir skadad. Han anser även att de paternalistiska argumenten att skydda idrottaren ”från sig själv” är otillfredsställande (O’Leary, 2001).

En annan slutsats drar Waddington (2000) som förespråkar ett fortsatt förbud mot dopning inom idrotten. Han menar att värderingarna i samhället mot dopning är för starka för att förbuden ska kunna hävas.[9] Han vill istället införa en antidopningspolicy som är av ”soft law”-karaktär. Han tar här inryck av åtgärder som genomförts på narkotikaområdet, som t ex sprututbytesprojekt och metadonbehandling. Han kritiserar den syn på tillämpningen som han menar råder idag – ”law and order” (jfr diskursen om kriminalitet och diskursen om straff). Denna strategi har inte visat sig vara effektiv. Waddington vill införa speciella dopningskliniker där idrottare kan få hjälp med att sluta med sin dopning, men också hjälp med att få utskrivet de minst farliga dopningspreparaten. Han kan även tänka sig en utveckling där man i mindre grad fokuserar dopningspreparaten, utan istället inför gränsvärden för t ex antalet röda blodkroppar. Överstiger man inte gränsvärdet, med eller utan hjälp av dopning, så skall förhoppningsvis hälsoriskerna inte bli för stora (Waddington, 2000).

En tredje och sista syn på möjligheterna att utveckla en effektiv antidopningspolicy kommer från Barrie Houlihan (2002). Houlihan är kritisk till de etiska skälen mot dop-

ning. Han försöker hitta en annan grund och legitimitet för en antidopningspolicy inom idrotten. Houlihan konstaterar att dopning de facto är förbjuden enligt de olika idrotternas regler. Dessutom, tillägger han, finns det ett starkt allmänt stöd för dessa regler (jfr Waddingtons syn på samhällsvärderingarnas betydelse).

En stor förtjänst i Houlihans resonemang är att han lyfter in kunskap kring effektiviteten av olika policyåtgärder, t ex att utbilda, att avskräcka (straff) och att belöna. Han lyfter också fram olika syften med policyåtgärder. Till dessa räknas ”use reduction” och ”harm reduction”. Detta är ett viktigt samhällsvetenskapligt forskningsfält som behöver utvecklas i relation till dopningen. Kunskapen om hur beteenden kan förändras är mycket begränsad, ofta väljs instinktivt lagstiftning utan att någon egentlig utvärdering av alternativ och komplement förekommer.

Houlihan konstaterar att nästa stora fråga i utvecklingen av en antidopningspolicy är en harmonisering av olika reglingssystem (2002:181): ”At the forefront of the new agenda of issues is the question of policy harmonisation both across federations and sports and also across countries.” Det pågår en hel del arbete i denna riktning, konstaterar Houlihan (2002). Inrättandet av WADA 1999 är ett sådant steg. WADA har satt som högsta prioritet att arbeta med utvecklingen av en universellt gällande antidopningskod, och med att harmoniera olika dopningsregler och lagstiftningar (Houlihan, 2002). En sådan kod har nyligen införts: World Anti-Doping Code (WADC), antagen 2003. WADA är ett samarbete mellan IOC (Internationella Olympiska Kommittén), de internationella specialidrottsförbunden och olika regeringar. En annan harmoniseringsprocess genomförs av IADA (International Anti-Doping Arrangement). Det är ett statligt samarbete mellan Australien, Kanada, Nya Zeeland, Norge, Sverige och Storbritannien. Syftet med verksamheten är bl a att skapa gemensamma kvalitetscertifierade dopningskontroller (IQC, International Quality Concept).

Det största hotet mot denna utveckling är, tror Houlihan, att allmänheten tappar intresset för dopningsproblematiken. Det finns en risk att antidopningsarbetet blir för esoteriskt och obegripligt för den idrottsintresserade allmänheten. Dopningen hamnar i händerna på vetenskapsmän. Den motstridiga normtillämpningen kring fall som Modahl och andra kan också underblåsa en allmän skepsis till en antidopningspolicy (Houlihan, 2002). Det är därför, enligt Houlihan, oerhört viktigt utbilda allmänheten och hålla den underättad om vad som sker inom antidopningsarbetet. Utan allmänhetens stöd försvinner det avgörande demokratiska stödet som Houlihan talar om, och legitimiteten för en antidopningspolicy undermineras.

En rättssociologisk forskningsstrategi kring sociala styrningsformer

Inrättandet av WADA och antagandet av WADC har väsentligen förändrat förutsättningarna för antidopningsarbetet inom idrotten. Dessa styrningsformer har förbättrat premisserna för styrningen genom att skapa en mer enhetlig social styrningsform. Riskerna för konflikter mellan olika regelverk och olika styrningsformer har minskat, och antidopnings-normerna blir mer entydiga. Skapandet av WADA kan sägas bottna i kunskap om de konflik-

ter som funnits mellan olika regleringssystem och som förhindrat en effektiv styrning. Fortfarande finns det dock stora problem att lösa i idrottens antidopningsarbete. Konsekvenserna av den nya mer enhetliga internationella dopningskoden och av WADA:s arbete måste utvärderas och djupare analyseras, inte minst nu initialt. Dopningskoden måste ständigt revideras och förfinas, på grund av att nya substanser upptäcks, men även beroende på att nya metoder att upptäcka substanser tas fram. Detta kommer att skapa styrningsmässiga problem av typen att en person som frias från dopning med substans A i kroppen ena dagen, kan beslås dopningsanklagelser den andra dagen med samma substans i kroppen, på grund av genomförda revideringar av koden.

Ett nytt forskningsfält – ”utomrättslig formaliserad styrning”

Om man verkligen vill komma till rätta med dopningsproblematiken, så menar jag att rättssociologin har mycket att bidra med forskningsmässigt. Juridiken i Sverige har inte något intresse för regleringen kring dopning till skillnad från t ex ett land som Storbritannien där den juridiskt-empiriskt orienterade utgångspunkten ”Socio-Legal Studies” visat intresse för detta internationellt omfattande område. Juridiken i Sverige bedriver i princip ingen forskning om icke-rättsliga sociala styrningsformer, även om dessa verkar få en allt större betydelse i samhället och i den globaliserade världen.

Den icke-rättsliga styrningen vinner mer mark i och med internationalisering. Det skapas normer, ofta benämnda etiska normer, som har en internationell verkan, och en verkan som inte sällan går längre en nationella lagstiftningar. Vi ser exempel på etiska förvaltningsbolag (t ex svenska 7:e AP-fonden) som inte investerar i etiskt belastade företag. Det händer att internationella företag som bedriver sin verksamhet helt i enlighet med den inhemska lagstiftningen diskvalificeras av fondbolag, därför att man inte lever upp till privat uppsatta etiska eller sociala koder angående miljö eller arbetsvillkor (Hoff, 2004). Och följer man inte internationella konventioner angående mänskliga rättigheter, då är sannolikheten stor för att etiska fondbolag vidtar åtgärder, även om företaget ifråga agerar i enlighet med landets lagstiftning. Det ser ut att föreligga en i någon mening paradoxal utveckling, där styrningsformerna å ena sida tenderar att bli mer specialiserade (jfr t ex dopningsregler inom idrotten), men å andra sida verkar styrningsformerna behöva en allt bredare legitimitet, ofta en etiskt uttryckt sådan (jfr t ex etiska placeringsnormer avseende internationella företag) (jfr, Luhmann, 1995; jfr, Hoff, 2004). Denna tvetydiga process torde vara viktig att beskriva och analysera även utifrån ett mer brett formulerat kunskapsintresse i samhället.

Det finns en mängd sådana här sociala styrningsformer, som inte är rättsliga, men som ändå har en avsevärd betydelse i samhället – och betydelsen ökar allteftersom, men forskning kring dessa områden är näst intill obefintlig. Det är ett område som hamnar mellan olika forskningsdiscipliner. Det handlar inte om lagar, därför hamnar området utanför den traditionella juridiken. Det är inte heller definierat som ett viktigt sociologiskt område. Förklaringen till detta är komplicerad, och kan inte återges här men ett skäl är att den äldre synen på sociologi som normvetenskap eller moralvetenskap av olika historiska skäl har förflackats. Anledningen till detta skulle vara att de marxistiska teoriernas nedvärdering av moralens betydelse i samhället (så som placerad i ”överbyggnaden”) har varit

avgörande (Brante, 1988). Det finns andra förklaringar också, som att just styrning, regler osv har betraktats som ett rättsvetenskapligt eller rättssociologiskt fält.

I avhandlingen *Varför etiska kommittéer?* (Hoff, 2004) behandlas en annan av dessa utomrättsliga eller etiska styrningsformer – de etiska kommittéerna – som ökat i Sverige under en 20-årsperiod. I avhandlingen benämns dessa icke-rättsliga styrningsformer ”utomrättslig formaliserade styrning”. Det handlar alltså om social styrning, dvs att förändra eller reproducera handlingar eller beteenden. Det handlar vidare om en styrningsform som ligger utanför den traditionella rätten. Och avslutningsvis rör det ändå sig om en formaliserad styrningsform. Det handlar alltså inte enbart om sociala normer eller allmänna värderingar och uppfattningar eller attityder, utan de sociala eller etiska normerna har formaliserats i så måtto att de nedtecknats och att det finns organ som t ex etiska kommittéer som implementerar reglerna och kontrollerar deras efterlevnad.[10]

Idrotten är ett mycket intressant exempel på en omfattande organisation som en lång tid levt efter egna regler och självstyrelse. Vetenskapligt, men även för att generera praktisk och tillämpbar kunskap i samhället, skulle det internationella idrottssamfundets självreglering kunna fungera som en idealtyp i forskningen och analysen av den utomrättsliga formaliserade styrningen i samhället och i det internationella sammanhanget. Kunskap om idrottens interna styrning kan användas för att förstå och förbättra idrottens styrning, men också för att förstå andra utomrättsliga styrningsformer i samhället, och inte minst för att förstå, vad som blir allt mer aktuellt, internationell samverkan och styrning i det internationella samfundet som i många sammanhang tenderar att ta sig utomrättsliga uttryck, i vart fall på ett initialt stadium (Hoff, 2004). I denna utveckling (positiv eller negativ) ligger det internationella idrottssamfundet långt framme.

Institutionen WADA är ett slags blandform av statliga och utomrättsliga styrningsformer. Åtminstone åtnjuter WADA auktoritet och stöd i båda läger. Denna utveckling av styrningsformer i ett internationellt sammanhang är mycket intressant att studera. Liknande processer går att spåra inom enskilda nationer, som i fallet Sverige. Den utomrättsliga formaliserade styrningen i form av etiska kommittéer och etiska koder har i något fall förändrats från att vara utomrättsliga institutioner till att vara just en blandform, där staten sätter sin tvångsapparat bakom den utomrättsliga prövningen – formellt är nu de etiska kommittéerna inom forskningen rättsliga organ, men de tillämpar i stor utsträckning utomrättsliga etiska koder (Hoff, 2004).

Konkretisering av forskningsstrategin

Avslutningsvis avser jag att försöka knyta ihop ovan redovisade resonemang i en gemensam forskningsstrategi på dopnings- eller antidopningsområdet, i första hand i ett idrottsligt sammanhang.

Inom dopningsforskningen saknas framförallt forskning om antidopningsarbetet eller styrningen av dopningsbeteendet. Rättssociologin undersöker sociala styrningsformer, rättsliga såväl som utomrättsliga. Man studerar framförallt varför styrningsformer ”inte fungerar”. Hur ”inte fungerar” exakt ska definieras är inte helt lätt, det finns givetvis inga perfekta styrningsformer, men man kan på goda grunder dra slutsatsen att antidopningsarbetet hittills inte fungerat tillfredställande inom idrotten. Nya dopningsfall upptäcks stän-

digt. Normerna efterlevs inte fullt ut av de styrda, nämligen idrottarna. Man kan inte heller bortförklara normbrotten med att det endast är i undantagsfall – det är för många fall och det är allt för kända och framgångsrika idrottare som åker fast i allt för viktiga idrottsliga miljöer, som t ex i OS. Har dopningsregleringen legitimitet bland idrottarna? Till detta kan läggas en allmän skepsis mot styrningen på området. Folk i allmänhet tenderar att misstro kontrollapparaten, och ifrågasätta idrottarnas ”renhet” – det verkar finnas en brist på legitimitet för den idrottsliga självregleringen. Övergripande rättssociologiska frågor blir: *Varför dopar idrottare sig fast att det är förbjudet? Finns det brister i styrningen?* Dessutom är legitimitetsfrågan, som är en mycket central rättssociologisk fråga, viktig att belysa: *Har styrningen legitimitet bland de styrda idrottarna? Erhåller dagens idrottsliga styrningssystem legitimitet i samhället?*

Dessa frågor utvecklas i det följande. Den första frågan om varför idrottare dopar sig, menar jag bör undersökas från ett sociologiskt perspektiv, med hjälp av intervjuer med dagens och gårdagens idrottare, men även med hjälp av historiska undersökningar av media och olika typer av dokument.[11] Detta för att försöka fånga och analysera hela processen bakom framväxten av dopningsbeteendet. Detta inkluderar allt från politiska drivkrafter, ekonomiska drivkrafter t ex läkemedelsföretags intresse av att få ut preparat till försäljning, individuella motiv samt påverkan från t ex tränare och läkare, som är kopplade till idrotten. Waddingtons bidrag till denna förståelse diskuteras ovan. Denna ingång i problematiken behöver dock utvecklas.

För att kunna få bort ett beteende så måste man förstå handlingar och beteenden, samt förstå förutsättningarna för framväxten och utvecklingen av, i det här fallet, handlingar som involverar dopning. Den sociala kontext inom vilka handlingarna växer fram behöver belysas. Politiska, ekonomiska, historiska och sociala processer måste analyseras. Drivkrafter för dopningsbruk måste sökas och elimineras i antidopningsarbetet. Det kan t ex vara så att den sociala styrningen bör utsträckas till att även innefatta andra grupper än idrottarna – grupper som gynnar dopningsbeteendet.[12] Waddington har fokuserat läkarnas betydelse, och detta spår bör utvecklas i forskningen. Men givetvis är bilden betydligt mer komplicerad än så, och andra påverkansfaktorer måste sökas.

Undersökningar av antidopningspolicyn, eller rättssociologiskt uttryckt, av de olika sociala styrningsformer som finns kring dopning, innehåller två aspekter: dels analyser av själva kontrollapparaten (jfr ”skriven rätt”) och dels analyser av de styrdas normuppfattning i frågan (jfr ”levande rätt”). Stjernquist talar om trögheter i styrningen som kan bero på ett glapp mellan de styrandes normbildning (inklusive rättsbildning) och de styrdas norm-, moral- eller rättsuppfattning (Stjernquist & Widerberg, 1989). Det riskerar då att bli en legitimitetsbrist. De styrda är i detta fallet idrottarna. Till denna traditionella rättssociologiska forskningsdesign måste dock ytterligare en viktig aspekt infogas i det idrottsliga sammanhanget, nämligen legitimiteten i det bredare idrottskollektivet (”the relevant reference group”), dvs i samhället, bland idrottspublik och allmänt idrottsintresserade (jfr, Stjernquist, 1963). Men inte bara det utan legitimitetsaspekten måste även beaktas i samhället i stort (”external groups”) (jfr, Stjernquist, 1963). De som inte är idrottsintresserade berörs också på olika sett av idrotten, och vad som är viktigare ur styrningssynpunkt – de kan påverka styrningen på området.

I Stjernquists styrningsmodell, överförd på idrotten avseende dopning, representerar ”the governing groups” de styrande organen inom idrotten eller i relation till idrotten, organisationer som WADA, RF, IOC samt enskilda nationella regeringar och statliga domstolar. Dessa organ står för ”the source of law”. På denna ”sektion” kan man även iaktta några andra grupper av betydelse. Där representerar den idrottsintresserade/engagerade allmänheten ”the relevant reference group”, och övriga samhällmedlemmar och olika typer av sociala formeringar det som Stjernquist benämner ”external groups”. Dessa grupper påverkar även styrningen.

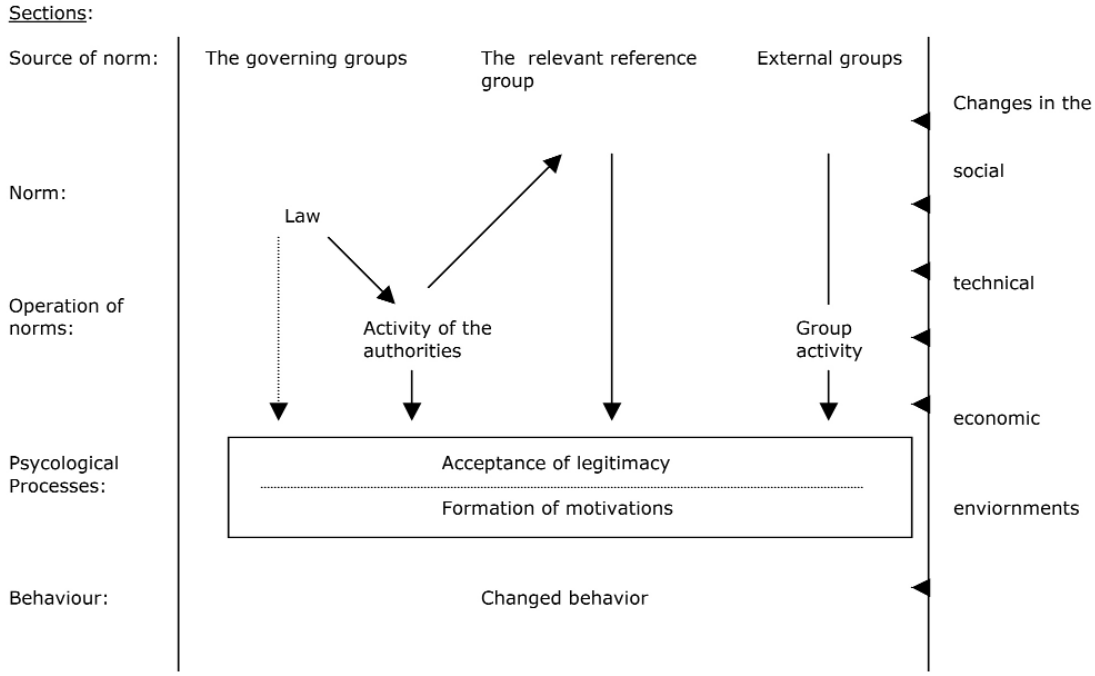

(Modellen hämtad ur: *Festskrift till Per Stjernquist*. Lund: Juridiska Föreningen, 1978.)

Tittar vi sedan på nästa ”sektion”, själva ”normen”, så finns det dels lagar mot dopning, men framförallt internationella regler mot dopning – WADC-koden torde vara den viktigaste. ”Operation of norms” betraktas, i det idrottsliga sammanhanget, som tillämpningen av antidopnings-normen, men begreppet står också för den påverkan på normen som övriga samhället har. Den samhälleliga påverkan kan uttryckas t ex i form av en legitimitetsbrist, att normen helt enkelt ifrågasätts, eller att det finns allmänna synpunkter om att det borde införas en annan norm. Det kan även finnas en allmän skepsis mot själva kontrollapparaten och tillämpningen av normen.

De ”psykologiska processerna” rör de enskilda idrottarna och samhällsmedborgarnas individuella motivbild. De styrande organen, normen och tillämpningen blir accepterad i samhället, beskrivet på en individuell psykologisk nivå. I denna ”sektion” skapas också motiven för den enskilde idrottaren, att följa normen. Den sista faktorn i modellen är inte minst viktig, nämligen ”förändringar i de sociala, tekniska och ekonomiska miljöerna”.[13] Dessa processer kan påverka samtliga ”sektioner” i styrningen. Tydliga exempel är betydelsen av tekniska och ekonomiska förändringar för utvecklingen av dopningspreparat.

Framtagandet av preparat förutsätter en hög ”teknisk” nivå. Nästa steg i denna utveckling är förmodligen gendopningen, som sannolikt blir omöjlig att upptäcka i kontroller. Denna utveckling lär få avsevärda konsekvenser för styrningen.

Kommersialiseringen av idrott och de ökade ”ekonomiska” vinsterna för enskilda elitidrottare betraktas av många i debatten som en viktig bidragande orsak till en ökad frestelse att fuska, t ex via dopningsbruk. ”Sociala” påverkansfaktorer kan rent hypotetiskt t ex bestå i att idrotten har en kultur byggd på en stor auktoritetstro. Tränarens ord gäller, det ifrågasätter man inte, och säger tränaren att man ska ta ett ”vitaminpiller”, så gör man det. Det finns endast ett begränsat utrymme för kritiskt tänkande och ifrågasättande (jfr, Diacin, et al, 2003).

Det finns i flera sammanhang, där utomrättslig normbildning föreligger – som i det idrottsliga, en dynamik mellan den statliga styrningen (främst lagstiftning) och den utomrättsligt formaliserade styrningen. Dynamiken består i att de olika styrningsformerna indirekt påverkar varandra. Det har visats i min avhandling om etiska kommittéer, där inrättandet av intern etisk styrning i t ex privata branschsammanhang kan hålla statlig styrning borta, och motsatsen: är styrningen internt mycket ”svag” eller otydlig kan staten ingripa med intervenerande lagstiftning. Denna dynamik är mycket tydlig inom idrotten, där det dessutom finns fler styrningssystem inblandade: de statliga som är både straffrättslig lagstiftning, men också civila domstolar, har haft stor betydelse för styrningen, och dessutom finns de olika idrottsliga styrningsorganen (som inte sällan internt kommer på kontrakurs med varandra).

För idrottens del blir finns det mycket väl utvecklade styrningsorgan i hierarkisk uppdelning och med grundläggande rättssäkerhetsaspekter tillgodosedda, som t ex möjligheten att överklaga beslut. En annan viktig fråga är etiska hänsyn i styrningen som är viktigt för att få legitimitet i samhället för en styrningsform. Detta är något som syns tydligt i idrottens antidopningsarbete där inte minst förbudet mot dopning ses som en etisk styrningsåtgärd. (Med detta sagt, vill jag dock påpeka att det även finns problem i den idrottsliga styrningen, det var f ö själva utgångspunkten för denna artikel.)

För att kunna genomföra en effektiv styrning bör man, som tidigare påpekats, analysera själva problemet – dopningsproblemet; dessutom måste den nuvarande styrningen analyseras för att hitta problem i den, som förhoppningsvis kan rättas till: vilka motverkande krafter (”trögheter”) till styrningen finns? Att undersöka idrottens styrning är mycket komplicerat eftersom styrningen är komplex. Det finns ett antal olika styrningsformer, statliga såväl som utomrättsliga, samt dessutom en del styrningsformer som får sägas vara en blandform mellan statliga och utomrättsliga styrningsformer. De problem som belyses av författarna i den ovan diskuterade boken *Drugs and doping in sport* är framförallt konflikterna mellan olika styrningsformer (nationell rätt, civila domstolar och idrottens reglering, den sista som i sig innehåller motsättningar t ex mellan IOC och internationella specialidrottsförbund) samt problem med att tillgodose traditionella rättssäkerhetsaspekter i den internt idrottsliga styrningen.

Metodologiskt måste man arbeta systematiskt och i detta sammanhang bör man göra många och olika nedslag samt utvärderingar av olika typer av styrningsformer rörande dopning, men dessa undersökningar bör även förhållas till en helhetsbild av styrningen,

dvs en kombination av studier av enskilda delar (enskilda styrningsformer) och av helheten (all styrning kring dopning), där båda perspektiven bidrar till att utveckla kunskap om sig själva och sitt motstående perspektiv.[14] Detta kan genomföras med klassiska sociologiska metoder som enkäter och intervjuer riktade till människor i eller med kunskap om styrningen, samt med rättssociologiska metoder som dokumentstudier, främst av policydokument, etiska koder, regelsamlingar, domar, beslut av WADA m fl organ. Ett avgörande syfte här är att undersöka huruvida det tillämpande organet verkligen tillämpar de tillämpliga regler som finns, något som vi inte alls kan ta för givet (Stjernquist & Widerberg, 1989).

Det rättssociologiska perspektivet innefattar undersökningar av styrningsformer och fenomen som kan gynna en önskad utveckling eller ett önskat beteende i samhället eller inom en grupp. Styrningsformer som lagar kan t ex skapa förutsättningar för samverkan mellan människor och grupper – man kan här tala om understödjande sociala strukturer. Avtalet är ett exempel på en rättslig styrningsform med en sådan funktion. I rättssociologiska studier handlar det inte bara om att hitta problem i styrningsformerna. Metodologiskt avseende undersökningar av styrningen inom idrotten då det gäller dopning bör man även försöka upptäcka styrningsformer som fått ett stort genomslag bland de styrda (idrottarna), och som erhåller legitimitet både bland de styrda och i samhället runt omkring. Det kan till yttermera visso vara så att det inte är själva styrningsformen som är gynnsam, utan det faktum att det bedrivits utbildning om styrningsformen,[15] t ex utbildning av idrottare om dopningsreglernas innebörd, och då är det viktigt att få kunskap om detta.

En viktig aspekt som betonas av Stjernquist avseende styrning, är att skapa *motiv* – motiv till att följa en norm och förändra ett beteende (Stjernquist, 1963). Viktig kunskap är, i detta sammanhang, att belysa vilka påverkansfaktorer som ligger till grund för ett förändrat beteende (Hetzler, 1978). Rättssociologin har visat att det ofta är andra sociala faktorer än lagarna som fungerar som påverkansfaktorer i mänskligt handlande, och lyckad rättslig styrning bygger på att sociala influenser samverkar med lagarna (jfr, Stjernquist, 1976).

Ytterligare aspekter som är viktiga att analysera ur ett rättssociologiskt styrningsperspektiv är förhållanden som kan tala emot eller för en viss styrningsform, samt även som talar för eller emot styrning överhuvudtaget på ett område. För att ta ett exempel: I RF:s attitydundersökning av svenska folkets inställning till dopning inom idrotten så säger över 90 procent att dopning är helt fel, och lika många anser att dopningen måste motarbetas. Det finns alltså en samhällelig legitimitet för någon form av styrning då det gäller dopning. Detta är viktig kunskap ur styrningssynpunkt. Legitimitet är en förutsättning för lyckade styrningsåtgärder. Dock måste legitimitetsaspekten även belysas i grupperna (A) idrottare (som kan delas upp elit och motionär/ungdom) och (B) en idrottsintresserad allmänhet ([C] får då syfta på övriga samhället).

Tills sist måste även kunskap om olika styrningsformer biläggas det rättssociologiska perspektivet. Då tänker jag inte bara på de som används inom idrotten i dopningssammanhang, utan även på styrningsformer som används i andra sammanhang. Ett inte allt för avlägset område är forskningen och erfarenheten kring ett annat förbjudet bruk – narkoti-

kabruket. Det finns mycket forskning på detta område och en hel del tester av olika lösningar på problem. Waddington och även Houlihan tar upp en del av dessa. Man talar t ex om ”harm reduction v/s use reduction” (Waddington, 2000; Houlihan, 2002). Med denna dikotomi vill man lyfta fram utgångspunkten att det är bättre att försöka minimera skadorna (harm reduction) och eliminera så mycket som är praktiskt möjligt av problemet snarare än nödvändigtvis förbjuda ett beteende (use reduction). Det finns t ex omfattande diskussioner om olika sätt att hantera narkotikaproblem. Förbud och straff är dåliga styrningsformer om syftet är att minska skadorna och lidandet för enskilda missbrukare, istället har man börjat undersöka vad som kan minska skadorna och då kan istället sprututbytes- och metadonprogram ha en bättre effekt. Dock bör man notera att lagstiftning mot narkotika även kan ha andra syften; detta är en diskussion som inte kan avhandlas här.

En annan viktig diskussion i detta sammanhang är diskursen om brott och straff, som berörs ovan i det juridiska perspektivet. Det finns mycket kunskap att lyfta fram här, såväl filosofisk och juridisk som kriminologisk och sociologisk. Det handlar om straffets funktion, betydelse och effekt i styrningshänseende (se t ex: O’Leary, 2001; Østerberg, 1999; Lindgren, 1998; Durkheim, 1964).

För att avsluta: det finns starka skäl, såväl vetenskapliga och idrottsliga som praktiska och samhälleliga, för att utöka och utveckla samhällsvetenskaplig forskning om antidopningspolicy – eller rättssociologiskt utryckt – utveckla forskning kring olika sociala styrningsformer, kopplade till dopning. Vad finns det för ”trögheter” i styrningssystemet som motverkar effektiv styrning? Vilka sociala faktorer kan eventuellt understödja en effektivare styrning, och en mer legitim styrning? – en styrning som bör accepteras av tre grupper: idrottarna, de idrottsintresserade och övriga i samhället. För att förstå, och kunna komma till rätta med styrningsproblemen, måste även själva grundproblemet analyseras: Vilka sociala processer ligger bakom framväxten av dopningsbeteenden?

Noter

1 Denna artikel bygger på en rapport från en kartläggning av dopningsforskningen som genomförts på uppdrag av Justitiedepartementet av undertecknad tillsammans med docent Bo Carlsson vid Malmö högskola (se: Hoff & Carlsson, 2004, *Dopnings- och antidopningsforskning: En rättssociologisk inventering av samhälls- och beteendevetenskaplig forskning och publikationer*). Jag vill tacka docent Bo Carlsson, Malmö högskola, Håkan Nyberg, antidopningsansvarig på Riksidrottsförbunde, samt Kjell E. Eriksson, idrottsforum.org, tför att de på olika sätt har bidragit till artikelns genomförande.

2 Visserligen hävdar man ibland att idrottare åker fast eftersom kontrollapparaten är just effektiv, men även givet detta verkar normerna mot dopning inte ha internaliserats hos ett avsevärt antal elitidrottare, vilket är ett styrningsproblem.

3 Stjernquists begrepp sociala styrningsformer bör inte förväxlas med social ingenjörskonst, som är ett negativt belastat begrepp vilket vanligen betecknar en statlig vilja att via lagstiftningen forma livet för en mottagande massa av medborgare utan aktiv med-

verkan från dessa. Stjernquist försöker snarare att beskriva rätten som en möjlighet för att etablera och stärka en frivillig och aktiv samverkan mellan människor på gräsrotsnivå (se t ex: Stjernquist, 2004, *Legal Contributions to the Structure of Civil Society).* Begreppet ska inte heller förväxas med ”social kontroll” som inom sociologin brukar beteckna olika åtgärder för att få normbrott upphöra, t ex via olika typer av sanktioner mot den som avviker från normen/normerna i sitt beteende. Man söker stabilisera de rådande normerna inom gruppen. Sociala styrningsformer innehåller visserligen denna ingrediens, de kan användas för att stabilisera redan etablerade handlingsmönster, men en social styrningsform kan även verka för att förändra ett allmänt beteende.

4 Uppfattningen bland människor att många idrottare är dopade påvisar i och för sig inte att dopningsbruket är utbrett inom idrotten, men uppfattningen påverkar legitimiteten för idrotten, och är därför viktig att uppmärksamma. Artikeln utgår dock ifrån och behandlar dopningen som ett inte helt ovanligt fenomen inom idrottsliga miljöer och absolut som ett reellt problem, så som man ser på det från idrottsorganisationernas sida, men uppenbarligen också som man ser det från många svenskars ögon, och detta är sannolikt en uppfattning som finner stöd utanför Sveriges gränser.

5 Att döma av den höga prioritet frågan fått i idrottsorganisationer på nationell och internationell nivå samt mot bakgrund av debatter om dopning i media, samhälleliga diskussioner etc.

6 Exempel på andra sociala styrningsformer är utbildning, ekonomisk styrning, propaganda och information.

7 Lag (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel.

8 ”Strategiskt bruk”: för att skapa aggression och bli av med rädsla.

9 Här bygger Waddington på Durkheims moralsyn (Durkheim, 1964).

10 Inom rättssociologin eller annan empiriskt samhällsvetenskapligt inriktad rättsvetenskaplig forskning väljer flera forskare att betrakta även de icke-statligt (rättsliga) normsystemen som rättssystem (se t ex: Petersen & Zahle, 1995), och man talar därför om olika ”rättskulturer”. Jag har inga större problem med detta begreppsval, men väljer ända hellre begreppet ”utomrättslig formaliserad styrning”, eftersom jag anser att rättsbegreppet allmänt sett ses som kopplat till staten och lagstiftaren, samt till överstatliga organ som FN och EU. Det finns enligt min uppfattning inte vetenskapligt sett tillräckligt starka skäl att använda ett utvidgat rättsbegrepp när konsekvensen riskerar bli begreppsförvirring. (Det kan dock finnas starkare skäl att använda rättspluralismbegreppet i andra sammanhang, som t ex när stora delar av det statliga rättssystemet saknar legitimitet och när grupper i praktiken rättar sig efter andra normer än de statliga, jfr ”levande rätt”.)

11 Elle Frie vid Lärarutbildningen på Malmö högskola genomför i sitt examensarbete (2004) i idrottsvetenskap en explorativ undersökning med intervjuer av bl a några svenska tidigare dopade elitidrottare för att försöka beskriva delar av den process där dopning (tillväxthormon) går från att vara accepterat (eller i alla fall inte helt och hållet förbjudet) inom idrotten till att bli moraliskt fördömt och förbjudet – främst sett från den dopade idrottarens perspektiv.

12 I och med införandet av WADC, så kan alla som bistår idrottare dömas för brott mot koden.
13 Dessa tolkar jag även som *förutsättningar*, dvs en viss förutsättning kan föreligga, som påverkar styrningen. Det behöver inte nödvändigtvis vara en aktuell *förändring*.
14 En studie av en typ av styrningsform (en av ”delarna”) genomförs hösten 2004 av Sofi Lantz, i hennes examensarbete i idrottsvetenskap vid Malmö högskola. Hon studerar en social styrningsform som finns i Sverige, där RF och staten tillsammans sammanställt en strategi och direktiv för hur idrottsungdomar ska utbildas om dopning. Lantz har funnit vissa brister i denna styrningsform. Undersökningen bygger på enkäter som delats ut i ett idrottsdistrikt i Sverige.
15 Exempel på detta fenomen ger Stjernquist (1976) i *Laws in the Forest*.

Referenser

Altenberg, Alf J.; Alvestad, E.; Berg, Anniken; et al (1997) *Dopingpreparater: er dette et problem ved Ullersmo landfengsel?* Oslo: KRUS.

Brante, Thomas (1988) ”Moralfilosofins elände”; *Vest,* 5/6:3-31.

Carlsson, Bo; Hoff, David, ”Idrottens konfliktlösningssystem: En rättssociologisk reflektion över idrottens rättskultur och dess etiska och rättsliga styrning”; (godkänd för publicering i Retfærd: Nordisk Juridisk Tidskrift), 2004.

Diacin, Michael, J; Parks, Janet B; Allison, Pamela, C (2003) ”Voices of male athletes on drug use, drug testing, and existing order in intercollegiate athletes”; *Journal of Sport Behavior,* 26; 1; 1-.

DuRant, Robert H.; Middleman, Amy B.; Faulkner, Annie H.; et al (1997) ”Adoloscent anabolic androgenic steroid use, multiple drug use, and high school sports participation”; *Pediatric Exercise Science,* 9; 2; 150-.

Durkheim, Émile (1893/1964) *The Division of Labor in Society.* New York: Free Press.

Ehrlich, Eugen (1913/1936) *Fundamental Principles in Sociology of Law.* Cambridge: Harvard Univ Press.

Foster, Ken (2001) ”The Discourses of Doping: Law and Regulation in the War against Drugs”, i O’Leary (red) *Drugs and Doping in Sport – Socio-Legal Perspectives*. London: Cavendish.

Forskningsrådsnämnden (FRN) (1994) *Liten större, störst – forskare diskuterar anabola steroider.* Källa 43. Stockholm: FRN.

Helling, Stig (1994) *Steroider och starka män: En djupintervjuundersökning*. CAN-rapport nr 38. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN).

Hetzler, Antoinette (1978) ”Some Comments on Lawful-Conforming Behavior: An analysis and Revision of Per Stjernquist’s Model”, i *Festskrift till Per Stjernquist*. Lund: Juridiska Föreningen.

Hibell, Björn; Guttormson, Ulf; Andersson, Barbro (1995) ”Starka samband mellan doping och andra droger”; *Alkohol och narkotika,* 2; 22-24.

Hoff, David (2004) *Varför etiska kommittéer?* Lund Studies in Sociology of Law, no 20. Lund: Sociologiska institutionens förlag.

Hoff, David; Carlsson, Bo (2004) *Dopnings- och antidopningsforskning: En rättssociologisk inventering av samhälls- och beteendevetenskaplig forskning och publikationer.* Rapport till Justitiedepartementet. Malmö högskola.

Houlihan, Barrie (2002) *Dying to win – Doping in Sport and the Development of Anti-Doping Policy.* Strasbourg: Council of Europé Publishing.

Isacsson, G.; Garle, M.; Ljung, E.B.; et al (1998) ”Anabolic steroids and violent crime: an epidemiological study at a jail in Stockholm, Sweden”; *Comprehensive Psychiatry,* 39; 203-205.

Kryger Pedersen, Inge (2003) ”Lægemidlers indtog i sport og motion”; *Social Kritik*. Nr 90.

Lindgren, Sven-Åke (1998) *Om brott och straff: från sociologins klassiker till modern kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.

Luhmann, Niklas (1995) *Social Systems*. Stanford California: Stanford University Press.

Malmsten, Krister (2002) *Idrottens bestraffningsregler.* Stockholm: Norstedts Juridik.

McArdle, David (2001) ” ’Sa it ain’t so, Mo.’ International Performers Perceptions of Drug Use and the Diane Modahl Affair”, i O’Leary (red) *Drugs and Doping in Sport – Socio-Legal Perspectives*. London: Cavendish.

Moberg, Tommy (1995) *Mandom, mod och morske män: en djupintervjuundersökning*. Göteborg: Folkhälsosekretariatet.

O’Leary, John (red) (2001) *Drugs and Doping in Sport – Socio-Legal Perspectives*. London: Cavendish.

O’Leary, John (2001) ”Doping Solutions and the Problem with ‘Problems’ ”, i O’Leary (red) *Drugs and Doping in Sport – Socio-Legal Perspectives*. London: Cavendish.

Peters, Mark Anthony; Phelps, Leadelle (2001) ”Body image dissatisfaction and distortion, steroid use, and sex differences in college age bodybuilders”; *Psychology in the Schools,* 38; 3; 283-.

Petersen, Hanne & Zahle, Henrik (1995) *Legal Polycentricity: Consequences of Pluralism in Law,* Aldershot: Dartmouth.

Pope, H.G., Jr.; Kouri, E.M.; Powell K.F.; et al (1996) ”Anabolic-androgenic steroid use among 133 prisoners”; *Comprehensive Psychiatry,* 37; 322-27.

Porcerelli, John H; Sandler, Bruce A. (1995) ”Narcissism and empathy in steroid users”; *American Journal of Psychiatry,* 152; 11; 1672-.

Riksidrottsförbundet (RF) (2003) *Frågor om doping*. Stockholm: RF.

Schwerin, Micheal J.; Corcoran, Kevin J. (1996) ”A multimethod examination of the male anabolic steroid user”; *Journal of Applied Social Psychology,* 26; 3; 211-.

Soek, Jan Willem (2001) ”The Fundamental Rights of Athletes in Doping Trials”, i O’Leary (red) *Drugs and Doping in Sport – Socio-Legal Perspectives*. London: Cavendish.

Stjernquist, Per (1963) ”How are Change in Social Behavior Devoloped by Means of Legislation”, i Andneæs (red), *Legal Eassays: A Tribute to Frede Castberg*. Oslo: Universitetsforlaget.

Stjernquist, Per (1969) *Political Use of Legal Forms*. Scripta Memoria.
Stjernquist, Per; Lindgren, Lena; Magnusson, Dan (1971) *Sociala styrningsformer.* Stockholm: Almqvist & Wiksell.
Stjernquist, Per (1976) *Laws in the Forest – A Study of Public Direction of Swedish Private Forestry.* Lund: CWK Gleerup.
Stjernquist, Per; Widerberg, Karin (1989) *Rätten i samhällsbyggandet*. Stockholm: Norstedts.
Stjernquist, Per (2001) ”Till frågan om rättssociologins identitet”; *Tidskrift for Rettsvitenskap, 1-2*.
Stjernquist, Per (2004) *Legal Contributions to the Structure of Civil Society.* Scripta Minora. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
Tangen, Jan Ove (1999) ”Competitors influence each others drug use!: a heuristic use of discriminant analysis to predict drug abuse among Norwegian athletes”; *Corpus, psyche et societas,*6; 1; 1-20.
Waddington, Ivan (2000) *Sport, Health and Drugs – A Critical Sociological Perspective*. London: E & FN Spon.
Wright, Sam; Grogan, Sarah; Hunter, Geoff (2001) ”Body-builders attitudes towards steroid use”; *Drugs: Education, Prevention & Policy,*8; 1; 91-.
Østerberg, Dag (1995) *Émile Durkheims samhällsteori*. Göteborg: Daidalos.